26/10/2021

Η διπλή γιορτή της συμπρωτεύουσας

/ Συνεντεύξεις

Η συμπρωτεύουσα της Ελλάδας, Θεσσαλονίκη, γιορτάζει σήμερα διπλά. Την απελευθέρωσή της από τον Τουρκικό ζυγό και τον πολιούχο της, Άγιο Δημήτριο τον Μυροβλήτη. Έναν Άγιο ο οποίος ξεπερνά τα όρια της συμπρωτεύουσας και με τα θαύματα του κάνει ολόκληρο τον Βαλκανικό χώρο να τον ευλαβείται και να τον τιμά ιδιαίτερα.

Του Νικόλαου Ζαΐμη

Για την διπλή αυτή γιορτή της Θεσσαλονίκης μιλά σήμερα στο ope.gr ο κ. Γιώργος Τερμεντζόγλου, Διδάκτωρ και Μεταδιδακτορικός Ερευνητής της Μεταβυζαντινής Ιστορίας της Τέχνης του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης. Με το αντικείμενο της έρευνάς του να αποτελούν τα μεταβυζαντινά μνημεία της πόλης, ο κ. Τερμεντζόγλου θα μας ταξιδέψει στο χρόνο και θα μας ξεκαθαρίσει γιατί πρέπει να

στεκόμαστε περισσότερο στην Ελληνικότητα και όχι την πολυπολιτισμικότητα της Θεσσαλονίκης, ενώ μιλά ακόμα για την ευλάβεια των Θεσσαλονικέων προς τον Άγιο Δημήτριος και τους άλλους Αγίους που συνδέονται με την πόλη.

Κύριε Τερμεντζόγλου, διπλή γιορτή σήμερα για τη συμπρωτεύουσα.

Ναι. Η σημερινή ημέρα είναι ιδιαίτερη για κάθε Θεσσαλονικέα και γενικότερα για κάθε Έλληνα θεωρώ. Όμως, αρχικά θα ήθελα να σταθώ, και σας ευχαριστώ ιδιαίτερα που το αναφέρετε, στον όρο συμπρωτεύουσα της Ελλάδας για την Θεσσαλονίκη. Καθιερώνεται το τελευταίο διάστημα να αναφέρεται στο δημόσιο λόγο ως πρωτεύουσα των Βαλκανίων η ως πύλη των Βαλκανίων. Αν και οι περιγραφές αυτές έχουν δόση αλήθειας, εντούτοις αν δεν διαχειριστούμε σωστά τις προοπτικές και την ιστορία της πόλης μπορεί να υπάρξει επιζήμια κατάληξη για τα εθνικά μας συμφέροντα και να υποβαθμιστεί ο ελληνικός της χαρακτήρας. Η πόλη είναι η συμπρωτεύουσα της χώρας, μια πόλη με αδιαμφισβήτητη διαχρονική ελληνική παρουσία και πλούσια ιστορική παράδοση ως αναπόσπαστο κομμάτι του ελληνισμού. Πρώτα την αντιμετωπίζουμε με αυτόν τον τρόπο και η ιδιότητα της πύλης των Βαλκανίων ακολουθεί. Καλό θα ήταν να το τονίζουμε αυτό καθώς οι καιροί είναι πονηροί και ελλοχεύει ο κίνδυνος οι προσπάθειες ανάδειξης της πόλης που πραγματοποιούνται τα τελευταία χρόνια να υποβαθμίσουν την εθνική της σημασία. Αντιθέτως με την ιδιότητα της συμπρωτεύουσας του Ελληνικού Κράτους και την ταυτόχρονη αυτοπεποίθηση που πηγάζει από την ανάπτυξή της, μπορεί να πραγματοποιηθεί εκτίναξη της επιρροής του Ελληνισμού στα Βαλκάνια με ό,τι αυτό συνεπάγεται.

Άλλωστε αυτό δεν γιορτάζουμε τη σημερινή ημέρα;

Ακριβώς. Γιορτάζουμε την απελευθέρωση της πόλης και την ενσωμάτωση της στον ελληνικό εθνικό κορμό, ως αποτέλεσμα στρατιωτικών και διπλωματικών αγώνων και λίτρων αίματος που χύθηκαν κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα και των Βαλκανικών πολέμων.

Η παράδοση της Θεσσαλονίκης από τους Οθωμανούς στον Ελληνικό στρατό

Αυτό είναι το ένα μέρος της γιορτής. Το άλλο είναι ο Άγιος Δημήτριος. Πως βιώνει η Θεσσαλονίκη αυτή τη διπλή εορτή;

Πράγματι. Η σημερινή ημέρα είναι ιδιαίτερη και για τη γιορτή του Αγίου Δημητρίου, του προστάτη και πολιούχου της Θεσσαλονίκης. Για τη διπλή σημασία της γιορτής της πόλης, της απελευθέρωσης και του πολιούχου της, θέλω να τονίσω εδώ την αδιατάρακτη σχέση του Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας η οποία μετουσιώνεται στη σύνδεση που παρατηρείται με τις μεγάλες γιορτές της πίστης μας και τα μεγάλα γεγονότα που αφορούν το έθνος. Η μία ημερομηνία είναι φυσικά η 25η Μαρτίου, ενώ η άλλη είναι η 26 Οκτωβρίου, ημερομηνία που ενσαρκώνει το θέλημα του Αγίου να απελευθερωθεί η πόλη του την ημέρα της γιορτής του.

Στην παράδοσή μας συναντούμε παρόμοιες ισχυρές συνδέσεις ανάμεσα σε μια πόλη και σε έναν Άγιο. Το ίδιο συμβαίνει και στη Θεσσαλονίκη. Τι πιστεύετε ότι κρατά ανθεκτική αυτή τη σχέση;

Οι Έλληνες ανέκαθεν είχανε μια ιδιαίτερη σχέση με τον υπερφυσικό κόσμο ήδη από τα προχριστιανικά χρόνια, κάτι που συνεχίστηκε σε μεγαλύτερο βαθμό κατά τη διάρκεια των ιστορικών χρόνων της Αποκεκαλυμμένης Αλήθειας. Το θαύμα αποτελεί κομμάτι της ζωής του Έλληνα. Ας μην ξεχνάμε πως ο Άγιος Δημήτριος

βοήθησε σε πολλές περιπτώσεις την πόλη της Θεσσαλονίκης και την έσωσε από πολλές επιδρομές Αβάρων, Σλάβων, Βουλγάρων στο παρελθόν. Έτσι και κατά τη σύγχρονη εποχή η Θεία Πρόνοια ενήργησε ώστε η Θεσσαλονίκη να απελευθερωθεί την ημέρα της εορτής του Αγίου Δημητρίου. Πώς να μην έχει μία τόσο ισχυρή σύνδεση αυτή η πόλη με τον Άγιο της; Και πως να μην αποδίδεται ως θέλημα Θεού η Απελευθέρωση της πόλης από τους Έλληνες τη συγκεκριμένη ημέρα, τη στιγμή που παραμόνευαν οι Βούλγαροι για την κατάκτηση της; Είναι πάντως συγκλονιστική η διαπίστωση πως οι Θεσσαλονικείς πιστεύουν βαθιά πως ο Άγιος Δημήτριος εμφανίζεται σύμφωνα με πολλές μαρτυρίες να ζει ανάμεσά τους και να βοηθάει την πόλη τους διαχρονικά. Αυτή η πίστη θεωρώ ότι είναι το στοιχείο που κρατά αιώνες τώρα αυτή τη σχέση.

Η Θεσσαλονίκη, όμως, και οι Θεσσαλονικείς συνάμα δεν έχουν ιδιαίτερη σχέση μόνο με τον Άγιο Δημήτριο. Έτσι δεν είναι;

Ακριβώς. Το όμορφο γεγονός που δείχνει την πιστότητα, την ευλάβεια και την ιδιαίτερη σχέση που έχουν οι Θεσσαλονικείς με την Ορθόδοξη πίστη είναι η ύπαρξη και άλλων ιερών λειψάνων στην πόλη όπως του συμπολιούχου Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, της Αγίας Θεοδώρας, του οσίου Δαυίδ και άλλων Αγίων της πίστης μας.

Άποψη του ναού του Αγίου Δημητρίου

Θέλω να επιστρέψουμε λίγο στην αρχική σας τοποθέτηση. Σχετικά με τους όρους «συμπρωτεύουσα της Ελλάδας» και «πύλη των Βαλκανίων». Σε αυτό το πλαίσιο υιοθετείται πολλές φορές και η πολυπολιτισμική διάσταση της Θεσσαλονίκης;

Η πόλη, όπως και πολλά μέρη της σύγχρονης Ελλάδας πέρασε από διάφορες ιστορικές φάσεις και διάφορους κατακτητές, με αποτέλεσμα αυτή η ιστορική πορεία να αντικαθρεφτίζεται στα μνημεία που εντοπίζονται στο σώμα της πόλης. Και μάλιστα τα μνημεία αυτά είναι οργανικά ενταγμένα στο πολεοδομικό σώμα, καθώς βγάζουν μια αρμονία και μια αρχοντιά, ενώ έχουν αφομοιωθεί πλήρως ως αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτιστικής διάστασης της πόλης. Κανείς δεν αναιρεί το παρελθόν της Θεσσαλονίκης. Το αντίθετο μάλιστα, οι Θεσσαλονικείς είναι υπερήφανοι για το πέρασμα και άλλων λαών από εδώ, που άφησαν το θετικό στίγμα τους στην περιοχή. Όμως καλό θα ήταν να μην ξεχνάμε πως η Θεσσαλονίκη χαράχτηκε στην παγκόσμια συνείδηση ως συμβασιλεύουσα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Υπήρξε συνοδοιπόρος για πάνω από 1.000 χρόνια στη διαμόρφωση του βυζαντινού πολιτισμού. Ως συμβασιλεύουσα υπήρξε «μετά την μεγάλην παρά Ρωμαίων πρώτην πόλιν» αλλά και ο «οφθαλμός της Ευρώπης και κατ’ εξοχήν της Ελλάδος». Άλλωστε η πληθώρα των βυζαντινών της μνημείων αποτελεί αδιάψευστος μάρτυρας της συγκεκριμένης άποψης.

Άρα, μπορούμε να πούμε ότι η πόλη πρώτα διαθέτει βυζαντινό χαρακτήρα και έπειτα ακολουθούν οι υπόλοιπες ιστορικές διαστάσεις της;

Ασφαλώς. Από τα ιστορικά μνημεία που εντοπίζονται στο σώμα της, η συντριπτική πλειοψηφία ανήκει στη βυζαντινή εποχή. Βέβαια στην πόλη δεσπόζουν και ρωμαϊκά, οθωμανικά, μεταβυζαντινά και νεότερα μνημεία, καθώς και μεμονωμένα κτήρια που μαρτυρούν την παρουσία και άλλων λαών που πέρασαν σε διάφορες εποχές από την πόλη. Ξέρετε, μία από τις αγαπημένες μου συνήθειες είναι να περπατάω ανάμεσα σε αυτά τα μνημεία. Το ίδιο προτρέπω τους αναγνώστες να πράττουν, καθώς λαμβάνεται η αίσθηση πως χρησιμοποιείται μια χρονομηχανή και γυρίζει πίσω ο χρόνος. Μπορεί κάποιος να νιώσει πως επικοινωνεί και να αφουγκραστεί τις φωνές και τους ψιθύρους των ανθρώπων της εποχής οικοδόμησης αυτών των μνημείων. Το μαγευτικό όμως είναι πως αυτά τα μνημεία ακόμη και αν είναι διαφορετικής ιστορικής περιόδου, σήμερα στη σύγχρονη Θεσσαλονίκη δένουν αρμονικά και δημιουργούν ένα φανταστικό αρχιτεκτονικό και οικοδομικό σύνολο.

Μπορείτε να μας δώσετε μικρά παραδείγματα για αυτή τη σύνδεση;

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πολύβουη περιοχή της Καμάρας. Όποιος ανηφορίζει από την πλατεία Ναυαρίνου όπου βρίσκονται τα Γαλεριανά Ανάκτορα, αντικρίζει την Καμάρα, την Αψίδα δηλαδή του Γαλερίου και στο βάθος τη Ροτόντα, που οικοδομήθηκε ως μαυσωλείο και λειτούργησε τα περισσότερα χρόνια ως χριστιανικός ναός, ενώ στο βάθος ψηλά διακρίνονται τα βυζαντινά τείχη. Παράλληλα στην ίδια περιοχή βρίσκονται δύο σημαντικοί μικροί βυζαντινοί ναοί, ο ναός του Αγίου Παντελεήμονος και της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, ενώ στην ίδια περιοχή εντοπίζονται και δύο μεταβυζαντινοί ναοί όπως είναι ο ναός της Υπαπαντής και ο ναός της Παναγούδας. Παράλληλα εκεί βρίσκεται και ο νεότερος σύγχρονος ναός της Παναγίας Δεξιάς. Όλο αυτό το οικοδομικό σύνολο, που καλύπτει μία ιστορική περίοδο χιλιετιών δένει αρμονικά και εντάσσεται οργανικά στην καθημερινότητα των θεσσαλονικέων. Μία παρόμοια αίσθηση αποκτά κάνεις και στο άλλο κεντρικό σημείο της πόλης στην πλατεία Αριστοτέλους, όπου ανηφορίζοντας κάποιος στην πλατεία, που αποτελεί μία νεότερη αρχιτεκτονική σύνθεση, αντικρίζει το άγαλμα του Αριστοτέλη, συναντά μπροστά του τον βυζαντινό ναό της Παναγίας Χαλκέων, προσπερνά το άγαλμα του Βενιζέλου και έρχεται σε επαφή με τον αρχαιολογικό χώρο της Ρωμαϊκής Αγοράς. Συνεχίζοντας προς τα πάνω βλέπει τον μεγάλο βυζαντινό ναό του Αγίου Δημητρίου, ο οποίος δεσπόζει επί της ομώνυμου οδού. Όμως το ταξίδι στο χωροχρόνο δεν σταματάει εδώ, καθώς παρόμοιες εμπειρίες αποκομίζει κάποιος ανεβαίνοντας στην οδό Αγίας Σοφίας, όπου βλέπει το μουσείο του Μακεδονικού αγώνα και στη συνέχεια αντικρίζει το μητροπολιτικό ναό του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά.

Ο ναός του συμπολιούχου της πόλης είναι αυτός που παίζει σημαντικό ρόλο κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα; Γιατί γίνεται αυτό;

Γιατί κατά την εποχή της ανοικοδόμησής του λειτούργησε ως ένα είδος προπυργίου Ελλήνων αγωνιστών, καθώς ο ναός συνδέονταν με υπόγεια κρύπτη με τον χώρο του Ελληνικού Προξενείου και το τότε Μητροπολιτικό Μέγαρο που βρισκόταν πίσω από το ναό στον χώρο που βρίσκεται και σήμερα το Επισκοπείο. Τότε πολλοί αγωνιστές υποκρινόμενοι τους οικοδόμους εισέρχονταν στον χώρο του ναού και μέσω υπόγειας κρύπτης επικοινωνούσαν με τις προξενικές αρχές για τον καλύτερο συντονισμό του Μακεδονικού Αγώνα. Μάλιστα και η Πηνελόπη Δέλτα αναφέρει τη συγκεκριμένη κρύπτη στο μυθιστόρημα της «Στα μυστικά του Βάλτου». Συνεχίζοντας την ανάβαση της συγκεκριμένης οδού βλέπουμε το μεγάλο καθεδρικό βυζαντινό ναό της Αγίας Σοφίας και λίγο παραπάνω αντικρίζουμε την καλύτερα διατηρημένη βασιλική που υπάρχει στο βαλκανικό χώρο, το ναό της Παναγίας της Αχειροποίητου.

Ο ναός του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά

Όμως πέρα από αυτά τα μνημεία της βυζαντινής εποχής, τα οποία είναι και τα πιο γνωστά, η Θεσσαλονίκη διαθέτει και μεταβυζαντινά μνημεία. Νομίζω, ότι έχουμε τον κατάλληλο σήμερα να μας μιλήσει για αυτά.

Ναι. Η αλήθεια είναι ότι πολλές φορές, ειδικά για τους επισκέπτες, τα βυζαντινά και τα μεταβυζαντινά μνημεία της πόλης φαίνονται ενιαία. Δεν είναι όμως έτσι τα πράγματα. Τα μεταβυζαντινά μνημεία, έτσι εννοούμε όσα χτίστηκαν από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και μετά, αποτελούν σύμβολα ενός ηρωικού τρόπου ζωής που πρέσβευε ο Ελληνισμός κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας. Τα συγκεκριμένα μνημεία αποτελούν σύμβολα αυτού του τρόπου ζωής, που κόντρα σε κάθε κοσμική λογική της εποχής εκείνης, οι Έλληνες διατήρησαν την ελληνικότητα τους και κυρίως την πίστη τους στο Χριστό, παρά τις δυσκολίες της καθημερινότητας και των εμποδίων που συναντούσαν από τις Οθωμανικές αρχές. Θα ήθελα να αναφέρω ποια είναι αυτά τα μνημεία καθώς πολλές φορές τα προσπερνάμε και δεν τα δίνουμε την πρέπουσα σημασία που δίνουμε σε άλλα ενδιαφέροντα μνημεία της πόλης. Αυτά βρίσκονται κυρίως στο χώρο του κέντρου. Ξεκινάω από το ναό της νέας Παναγίας που βρίσκεται κάτω από την πλατεία Ναυαρίνου, ανάμεσα στις οδούς Τσιμισκή και Μητροπόλεως, ενώ υπάρχει και ο ναός της Παναγούδας, της μικρής δηλαδή Παναγίας, πού βρίσκεται πολύ κοντά στην Εγνατία οδό. Παράλληλα υπάρχει ο ναός του Αγίου Αντωνίου στην πλατεία Ιπποδρομίου, ενώ πάνω στην Εγνατία οδό εντοπίζονται άλλοι δύο μεταβυζαντινοί ναοί, ο ναός της Υπαπαντής και ο ναός του Αγίου Αθανασίου.

Σε αυτά υπάρχει και ένας ναός που συνδέεται ιδιαίτερα με τη σημερινή ημέρα. Ποιος είναι αυτός;

Πράγματι. Στη δυτική πλευρά του κέντρου της πόλης υπάρχει ο ναός του Αγίου Μηνά που αποτελεί μία ιστορικότατη εκκλησία καθώς εκεί πραγματοποιήθηκε η Δοξολογία για την απελευθέρωση της πόλης το 1912. Μεταβυζαντινός Ναός υπάρχει και στην Άνω Πόλη, ο ναός της Παναγίας Λαοδηγήτριας, ενώ έχουμε και δύο μεταβυζαντινά αγιορείτικα μετόχια στο χώρο του κέντρου, ο ένας ναός είναι του Αγίου Χαραλάμπους, που αποτελεί Μετόχι της Σιμωνόπετρας και φυσικά ο ναός του Αγίου Γεωργίου απέναντι από τη Ροτόντα, που αποτελεί μετόχι της μονής Γρηγορίου. Δεν θα μπορούσα να παραλείψω την εκπληκτική περιοχή των νεκροταφείων της Ευαγγελίστριας, που αποτελεί ένα σύμβολο της μεγαλοπρέπειας και της υψηλής αισθητικής της αστικής τάξης της πόλης του 19ου αιώνα. Εκεί σε αυτό τον χώρο πέρα από τους καλαίσθητους τάφους υπάρχουν και δύο ναοί ο ναός της Ευαγγελίστριας και ένα μικρό παρεκκλήσι του Αγίου Λαζάρου. Όλα τα παραπάνω αποτελούν μικρά διαμάντια της πόλης, στα οποία δυστυχώς οι κάτοικοι δεν δίνουν την πρέπουσα σημασία.

Ο ναός που τελέστηκε η Δοξολογία την ημέρα της Απελευθέρωσης

Το μαγευτικό σε αυτή την πόλη είναι πως υπάρχει και μία ακόμη πνευματική κοιτίδα, ο μοναχισμός. Που συναντούμε μοναστήρια;

Υπάρχει μοναστήρι στην καρδιά του κέντρου της πόλης. Είναι η Μονή της Αγίας Θεοδώρας, η οποία διαθέτει παρουσία ήδη από τη βυζαντινή εποχή, όμως λόγω της καταστροφικής πυρκαγιάς που συνέβη το 1917, το σημερινό οικοδόμημα αποτελεί νεότερη κατασκευή. Ωστόσο, τα μνημεία αυτής της πόλης δεν περιορίζονται μόνο στον χώρο του ιστορικού κέντρου, αλλά προφανώς επεκτείνονται και στον χώρο της Άνω Πόλης, όπου εκτός από την αρχιτεκτονική των κατοικιών της παλαιότερης εποχής, υπάρχει έντονη παρουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου μέσω της μονής Βλατάδων και του μετοχίου της, του Αγίου Νικολάου του Ορφανού. Όμως στην άνω Πόλη υπάρχει και ένα Μετόχι της Αγίας Θεοδώρας, ο μικρός Βυζαντινός Ναός του οσίου Δαβίδ, που κάποτε λειτουργούσε ως καθολικό της μονής Λατόμου. Εκεί υπάρχει ένα μοναδικό στο είδος του ψηφιδωτό που αναπαριστά τον Χριστό αγένειο και σε νεαρή ηλικία μέσα σε δόξα. Πρόκειται για απεικόνιση του οράματος του Ιεζεκιήλ.

Από όλα αυτά που μας περιγράψατε παραπάνω βλέπει κανείς ότι στην πόλη υπάρχει μια μοναδική σύνθεση ιστορικότητας, πνευματικότητας και μεγαλοπρέπειας. Θεωρείτε πως αυτά τα μνημεία μπορούν να

λειτουργήσουν ως πρέσβεις της πολιτιστικής επιρροής του Ελληνισμού στα Βαλκάνια και στον υπόλοιπο κόσμο;

Η πολιτιστική σημασία της Θεσσαλονίκης μπορεί να αγγίξει τις ψυχές εκατομμυρίων επισκεπτών που κουβαλούν τις αναμνήσεις μαζί τους, όταν επιστρέφουν πίσω στις χώρες τους. Ως γνωστόν όποιος αποκτά υπέροχες αναμνήσεις και αγαπήσει έναν τόπο, όταν φύγει από αυτόν τον τόπο τον κουβαλά πάντοτε στην καρδιά του και αποτελεί για αυτόν μία κάποιας μορφής πατρίδα. Αυτός ο παράγοντας έχει θετικό αντίκτυπο και μπορεί να χρησιμοποιηθεί μέχρι και στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής της χώρας μας. Υπάρχει ένα παράδειγμα από το παρελθόν σχετικά με τη συγκεκριμένη διάσταση του πολιτισμού. Είναι το κίνημα του Φιλελληνισμού, που κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης οδήγησε τις Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις να αλλάξουν στάση και να αντιμετωπίσουν θετικά τον Αγώνα. Θεωρώ ότι με τον ίδιο τρόπο αυτή η πολιτιστική διάσταση μπορεί να βοηθήσει τα εθνικά συμφέροντα σήμερα σε πολλούς τομείς. Εύχομαι οι ιθύνοντες να το κάνουν πράξη και να μην μένουμε μόνο στα λόγια.

Ο κ. Γεώργιος Τερμετζόγλου